

**II. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ
XIX–XXI ст.**

УДК 94(477)«1918»

Олена Леміжанська*

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВІЗІЙНИХ КОМІСІЙ ПО ПЕРЕВІРЦІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 РІК)

В статті висвітлюються заходи Міністерства внутрішніх справ по організації масових перевірок діяльності земських зібрань і міських дум, показані організація роботи ревізійних комісій, їх склад та наслідки діяльності.

Ключові слова: ревізійні комісії, місцеве самоврядування, земські зібрання, міські думи.

В статье освещаются мероприятия Министерства внутренних дел по организации массовых проверок деятельности земских собраний и городских дум, показаны организация работы ревизионных комиссий, их состав и последствия деятельности.

Ключевые слова: ревизионные комиссии, местное самоуправление, земские собрания, городские думы.

In this article we showed the organizing actions of the Ministry of Internal Affairs directed to mass checks of regional activity of zemstvo's assemblies and municipal dumas, the work organization of revision committees, their structure and consequences of activity is shown.

Key words: revision committees, local self-management, zemstvo's assemblies, municipal dumas.

Прийшовши до влади в результаті державного перевороту 29 квітня 1918 р., гетьман Павло Скоропадський одним з першочергових завдань вважав реформування органів місцевого самоврядування. Він негативно оцінював їх тогочасний стан: «Процвітаючи до революції земства, які володіли величезними капіталами, підприємствами, прекрасно обладнаною місцями мережею лікарень, тепер являли якісь руїни з пустими класами, з службовцями, які не отримували платні. У внутрішньому порядку був гомеричний грабіж, безліч зайвих посад для найбільш крикливих елементів і все в такому роді»¹.

Дійсно, обрані на підставі законодавства Тимчасового уряду (травень

* **Леміжанська Олена** – аспірантка відділу історії Української революції 1917–1921 років Інститут історії України НАН України.

Науковий керівник – д. і. н., професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України Пиріг Р.Я.

¹ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ – Філадельфія, 1995. – С. 204.

1917 р.), земські зібрання і міські думи суттєво відрізнялися від дореволюційних. Рада Міністрів, у складі якої було чимало визначних земських діячів, усвідомлювала, що нинішні самоврядні органи не стануть надійною опорою нової влади у реалізації соціально-економічних реформ. Проведення нових земських і міських виборів вимагало підготовки нового закону, а відтак й багато часу.

Міністерство внутрішніх справ, у складі якого функціонував департамент місцевого самоврядування, розробляло заходи по більш швидкому і відносно легітимному впливу на ситуацію в цих органах. Дійшли висновку про необхідність масової перевірки їх діяльності, за підсумками якої влада отримала б підстави змінювати склад місцевих самоврядних органів. Створені влітку 1918 р. ревізійні комісії різних рівнів й стали інструментом реалізації цього завдання.

Різноманітним аспектам діяльності органів місцевої влади та самоврядування доби Гетьманату П.Скоропадського присвятили свої праці вітчизняні автори Ф.Проданюк, Т.Харченко, О.Яременко, О.Господаренко, І.Верховцева, В.Стецюк та ін.² Проте в сучасній українській історіографії відсутнє спеціальне дослідження діяльності ревізійних комісій по перевірці органів місцевого самоврядування.

З огляду на це, автор ставить завдання розглянути процес формування ревізійних комісій, розкрити їх структуру та компетенцію, показати наслідки діяльності.

Відносини органів місцевого самоврядування з Міністерством внутрішніх справ, яке опікувалося цією сферою громадського життя, формувалися досить складно. Багато земських функціонерів були прихильниками українських соціалістичних партій. Вони негативно ставилися до державного перевороту, вважаючи, що гетьман за допомогою німців незаконно захопив владу. З цієї причини чимало земців практично ухилялося від роботи або виконували її недбало, а спроби втручання органів влади втрутитися розглядали як незаконні³. На чолі зібрань та управ нерідко стояли українські національні елементи, переважно представники інтелігенції, не пов'язані безпосередньо з місцевим життям, без відповідної фахової підготовки та досвіду. Це стало

² *Верховцева І.Г.* Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): Дис. канд. іст. наук. – Ізмаїл, 2004. – 240 с.; *Господаренко О.В.* Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України у 1917–1920 рр.: соціально-економічний аспект.: Дис. канд. іст. наук. – Миколаїв, 2005. – 242с.; *Завальнюк О.М., Стецюк В.Б.* Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О.М.Завальнюк, В.Б.Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 220 с.; *Підлісний Д.В.* Формування системи місцевих органів державної адміністрації та самоврядування Харківської губернії за часів гетьманату П.Скоропадського (квітень – грудень 1918 року): Дис. канд. іст. наук. – Харків, 2008. – 354 с.; *Харченко Т.О.* Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень – грудень 1918р.): Дис. канд. іст. наук. – Полтава, 2000. – 282 с.; *Яременко О.І.* Адміністративна реформа гетьмана Павла Скоропадського. – Вінниця: Континент – ПРИМ, 1998. – 40 с.

³ *Завальнюк О.М., Стецюк В.Б.* Назв. праця. – С. 61.

причиною того, що цілі галузі земської справи, важливі для народного життя – лікарсько-санітарна, дорожня, шкільна й інші – прийшли до занепаду⁴. Хоч слід враховувати й загальні наслідки тривалої війни.

Першим кроком з боку уряду до здійснення перебудови місцевого самоврядування стала загальна перевірка діяльності його установ державними ревізійними комісіями. У середині липня 1918 р. П.Скоропадський у листі до голови уряду Ф.Лизогуба вказував на недоліки при підборі кадрів по лінії МВС, яке й займалося формуванням місцевих органів виконавчої влади. Слід зазначити, що до початку липня керівник уряду виконував й обов'язки міністра внутрішніх справ. Гетьман також звертав увагу на недостатню компетенцію земців, які іноді допускали дії, що суперечили намірам й цілям центрального уряду. Одночасно, глава держави поставився з розумінням до проблеми персонального підбору і складностей у її розв'язанні за тогочасних умов. П.Скоропадський надавав цьому питанню особливого значення, оскільки на місцях мали бути кваліфіковані працівники, здатні діяти у відповідності до духу та напрямків державної програми.

Лист гетьмана став поштовхом до поглибленого аналізу діяльності органів місцевого самоврядування. Голова уряду Ф.Лизогуб зайняв у цьому питанні принципову позицію. На його думку: «Вибори до органів місцевого самоврядування відбулися в ненормальних умовах. Наприклад, в Міністерстві Справ Внутрішніх є відомості про те, що декотрі міські думи та народні ради всупереч вимогам закону, виносили і здійснювали протизаконні постанови. Органами самоврядування нехтувалося багато урядових наказів і самочинність доходила навіть до незаконного порядкування державним скарбом»⁵. Прем'єр наголошував на тому, що такий стан є неприпустимим, та потрібно чим швидше здійснити заходи для розв'язання даної проблеми. Рішення даного питання він вбачав у перегляді закону про вибори до органів місцевого самоврядування на таких засадах, які б надали можливість брати участь у них найбільш освіченому населенню. Але зважаючи на те, що розробка нового виборчого закону займе багато часу, спершу пропонувалось провести ревізію місцевих органів. Вони мали на меті виявити всі ті незаконні дії органів місцевого самоврядування, які привели до занепаду їх авторитету та відсутення від влади некомпетентних осіб в управлінській діяльності⁶. Ф.Лизогуб, звертаючись до Ради Міністрів, пропонував провести негайну перевірку діяльності всіх органів місцевого самоврядування, і для цієї мети утворити тимчасові ревізійні комісії⁷.

⁴ *Дорошенко Д.І.* Історія України, 1917–1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання/ Упоряд.: К.Ю.Галушко. – К.: Темпора, 2002. – С.184.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України)- Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 254. – Арк. 12.

⁶ Там само. – Арк. 12.

⁷ ЦДАВО України – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 254. – Арк. 13.

Взявши курс на реформування самоврядних органів Рада Міністрів створила Тимчасову ревізійну комісію в справах місцевого самоврядування на чолі з князем О. Голіциним – великим харківським землевласником, головою впливового корпоративно-власницького об'єднання Протофіс⁸. Планувалося асигнувати в розпорядження міністра внутрішніх справ на утримання ревізій на місцях 80 000 карбованців⁹.

Детальна ревізія органів місцевого самоврядування мала дати відповідь на питання щодо доцільності функціонування нинішніх складів земських зібрань і міських дум. Відповідно Закону про заснування ревізійних комісій від 8 червня 1918 р. до складу губернських і повітових комісій входили старости відповідного рівня (на правах голови), представник судового відомства, податковий інспектор та два громадські діячі (один – від земського і один – від міського самоврядування)¹⁰.

Для вивчення діяльності губернських і повітових старост була сформована спеціальна комісія МВС на чолі з директором департаменту загальних справ М.Тоцьким¹¹. Права, обов'язки та завдання ревізійних комісій регламентувалися спеціальним Статутом. В кожній губернії, тимчасова ревізійна комісія проводила свою роботу під керівництвом губернського старости. Він же подавав кандидатури її членів на затвердження міністром внутрішніх справ. До складу комісії входили: один інспектор, два громадські діячі – один по земському самоврядуванню, інший – по міському та фахівець з юридичних питань. На протязі трьох днів від початку своєї роботи, ревізійна комісія призначала помічників (не більше 5 осіб), обов'язково включивши в цей склад повітового старосту в якості голови комісії. Члени ревізійної комісії мали право перевіряти діяльність всіх органів місцевого самоврядування шляхом вивчення ділових документів та через допит співробітників.

Дані, зібрані повітовими комісіями, та складені ними акти, мали подаватися для остаточного їх затвердження до губернських комісій, які могли за необхідності виїхати на місце для додаткової перевірки. Статутом регламентувалися вчинки карного порядку. В разі їх виявлення комісія повідомляла губернського старосту та судову владу. В такому випадку губернський староста ставив на місце відсторонених від справ досвідчених осіб і інформував про це МВС. Відповідно всі матеріали про проведену ревізію органів місцевого самоврядування губернський староста подавав міністру внутрішніх справ. На канцелярські та інші витрати комісіям видавалося на кожну губернію по 10 000 крб. Протягом роботи комісій в МВС поступово надходили дані про хід ревізії¹². Документів, де була б зафіксована

⁸ *Козинець І.Ю.* Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П.Скоропадського. Автореф. дис. канд. іст. наук. – Луцьк, 2009 – С. 11.

⁹ ЦДАВО України – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 254. – Арк. 13.

¹⁰ *Підлісний Д.В.* Назв. праця. – С. 151.

¹¹ Там само. – С. 77.

¹² ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 147.

точна оплата членам комісій не виявити не вдалося. Проте за опосередкованими відомостями можна припустити, що це було близько 12 крб. за одне засідання. Наприклад при ревізії Вінницького повітового земства відбулося 25 засідань. За кожне засідання член комісії одержував 12 крб. При чому оплачували роботу комісії ті установи, в яких безпосередньо члени комісії працювали¹³. Створені комісії для ревізії діяльності земств та міських дум, мали за підсумками перевірок вирішувати майбутнє кожного конкретного органу місцевого самоврядування.

У середині липня 1918 р. була створена Харківська губернська ревізійна комісія¹⁴. Проблеми організаційного характеру не дали змоги вчасно, до 1 серпня завершити державну ревізію органів місцевого самоврядування губернії. Вона була закінчена лише 16 жовтня. Внаслідок численних прохань представників повітових комісій щодо продовження терміну ревізії, строки подання актів перевірки кілька разів переносилися. Після 24 вересня в.о. Харківського губернського старости Л.Турчанінов звернувся до МВС з проханням продовжити строк ревізії на два тижні, після чого строки були перенесені до 16 жовтня 1918 р. Але навіть на 24 жовтня документи подали не усі повіти губернії¹⁵. По результатах роботи ревізійних комісій в Харківській губернії – Турчанінов повідомляв, що ревізія повністю була закінчена лише в шести повітах: Харківському, Богодухівському, Грайворонському, Зміївському, Ізюмському, Куп'янському. Справи усунених від виконання обов'язків земських і міських управ у Богодухові, Змійові, Чугуєві, Ізюмі, Слов'янську, передавалися суду. Валківська і Вовчанська комісія не передали актів ревізії зовсім, деякі акти одержані тільки після 15 жовтня¹⁶. В результаті проведеної ревізії проти голови Харківської земської управи – П.П.Добросельського, та проти членів управи – Доброскока, Марченка, Францкевича та Бабіна було розпочато кримінальну справу¹⁷.

12 листопада 1918 р. Харківський губернський старост надіслав листа прокурору окружного суду, яким повідомляв, що в результаті перевірки діяльності міської управи відкрити кримінальну справу проти голови С.Г.Стефановича, заступника міського голови В.О.Ага-Бекова, членів управи Ю.М.Іваницького, Н.М.Савченко, І.І.Светлова, В.І.Маркова, О.І.Соколовського, О.О.Цвєтухіна, В.Є.Мороховця, В.І.Рапа та О.І.Коритіна у зв'язку з виявленням ревізією правопорушень та негайного звільнення їх з займаних посад¹⁸.

У Гомелі урядова комісія, що ревізувала справи місцевого самоврядування ухвалила рішення про притягнення до карної відповідальності всього

¹³ ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 15.

¹⁴ Підлісний Д.В. Назв. праця. – С. 152.

¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. 1325. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 3.

¹⁶ Там само. – Арк.55.

¹⁷ Там само. – Арк. 54.

¹⁸ ЦДАВО України. – Ф. 1325. – Оп. 1. – Спр. 330. – Арк. 5.

складу міської управи, яку обвинувачували в зловживанні владою¹⁹. В Олександрівську після ревізії розпорядженням губернського старости була усунена в повному складі земська управа. Призначено новий склад управи з 5 членів старого земства²⁰. При проведенні ревізії Білгородського повітового земства було виявлено, що господарство знаходилося в стані розрухи й без досвідченого керівництва. Склад земської управи, а саме голова та члени Федоренко, Солодовніков, Мірошніков не мали ніякого досвіду в земській справі. Тому ревізійна комісія рекомендувала звільнити з посад даних осіб²¹.

Ревізійна комісія Чернігівської губернії 22 липня 1918 р. вирішила перевірити в першу чергу стан проектів і господарських споруд, а також причину дефектів, якщо такі виявляться. Після цього комісія мала надати усі матеріали земству й місту²². А при створенні Борзенської повітової ревізійної комісії по перевірці діяльності земства, комісія зупинилася на перевірці складу земських гласних. Було виявлено, що склад гласних ділився на три нерівних групи: гласні з вищою освітою – 2 особи, з середньою та нижчою – 23 осіб, просто письменних – 20²³. Щодо партійної приналежності зібрати точні дані не вдалося. Ревізійна комісія прийшла до висновку, що даний склад гласних Борзенського повітового земства не може вважатися кваліфікованим з попереднього складу гласних залишилося тільки три особи²⁴.

5 серпня Катеринославський губернський староста Черніков згідно ст. 4 Закону від 8 червня 1918 р. про склад повітових ревізійних комісій по перевірці діяльності органів місцевого самоврядування визнавав незаконним склад комісії з 4 осіб і вимагав повідомляти про будь-які зміни в складі та діяльності самої комісії²⁵. 3 серпня 1918 р. він розіслав повідомлення повітовим старостам, що ревізійні комісії повинні з'ясувати особовий склад земських зборів і міських дум, за якими партійними списками вони обиралися та чи є порушення в їх діяльності²⁶. В результаті ревізії виявила порушення у діях керівних осіб управи, передбачених ст. 338, 339, 341, 411 карного статуту. Комісія постановила усунути весь склад управи. 9 вересня 1918 р. вона була розпущена й призначено три нових члени управи²⁷.

Про політичний підтекст ревізій говорить і той факт, що при перевірці діяльності Борзенського повітового земства перш за все зверталася увага на склад земських гласних, що були обрані на основі постанови Тимчасового уряду від 27 травня 1917 р. Було виявлено, що кількість гласних з вищою

¹⁹ Нова Рада. – 1918. – 23 жовтня.

²⁰ Нова Рада. – 1918. – 24 жовтня.

²¹ ЦДАВО України. – Ф. 1325. – Оп. 1. – Спр. 333. – Арк. – 1 зв.

²² ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп.3. – Спр.27. – Арк. 2

²³ Там само. – Арк. 60.

²⁴ Там само. – Арк.61.

²⁵ ЦДАВО України. – Ф.4541. – оп.1. – спр.7. – Арк.108.

²⁶ Там само. – Арк. 112 зв.

²⁷ Нова Рада. – 1918. – 10 вересня.

освітою складало лише 2 урядовців, в той час як з середньою та початковою - 23. Тому склад земства було визнано некомпетентним²⁸.

Ще одним прикладом того, що ревізії мали політичний характер, а не лише призначалися для виявлення реальних недоліків, є інструкція Подільського губернського старости С.Кисельова, яка була надіслана напередодні ревізії повітовим старостам. В ній рекомендувалося з'ясувати під час перевірки земських установ питання: 1. Чи було виконано точно розпорядження Тимчасового уряду про доповнення земських зібрань, чи число нових гласних було довільним, а самі земства були не доповнені, а переобрані? 2. Чи не вплинуло порушення цього розпорядження на наступні вибори? 3. Який склад управ сформувався після виборів в майновому, освітньому та політичному відношенні? 4. Чи не виходила управа за межі своїх повноважень, а також чи не перевищувала своєї влади? 5. Яке ставлення управи до теперішнього уряду – активне (агітація) чи пасивне (саботаж)²⁹.

С.Кисельов також пропонував повітовим старостам скликати збори земських гласних та членів ревізійних комісій старого складу (дореволюційного) і разом з досвідченим бухгалтером обговорити план ревізії. Особлива увага мала бути звернута на склад управи. Для роботи ревізійної комісії Подільської губернії виділялося 500 крб.³⁰ 13 жовтня 1918 р. губернська ревізійна комісія, розглянувши матеріали Брацлавської повітової ревізійної комісії знайшла правопорушення, що відповідали 338, 549, 554 ст. «Уложения о наказаних». Розпорядженням С.Кисельова, голову та членів Брацлавської земської управи Б.Мироненка, П.Довбню, Р.Безмозчука та Д.Цибульського було притягнуто до відповідальності та звільнено з посад³¹.

В окремих повітах ревізії розпочалися з істотним запізненням. Зокрема, Сумська повітова комісія в липні не працювала, оскільки нею не було отримано інструкцій з проведення ревізії, коштів на організаційні витрати та навіть приміщення³².

У зв'язку з постановою Ради Міністрів про надання права міністру внутрішніх справ продовжувати строк діяльності комісії по ревізії органів місцевого самоврядування, міський голова та вся управа Києва, скориставшись такою постановою подала заяву про складання своїх повноважень³³. До того ж київський губернський староста доповідав про невідповідність займаній посаді Васильківського старости В.Троцького³⁴.

²⁸ ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп. 3. – Спр. 27. – Арк. 60

²⁹ Харченко Т.О. Назв. праця. – С. 59–60.

³⁰ ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 48–48 зв.

³¹ Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф. Д-255. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 100.

³² ЦДАВО України. – Ф. 1325. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 14.

³³ Нова Рада. – 1918. – 5 вересня.

³⁴ Харченко Т.О. – Назв. праця. – С.77.

Під проводом міського отамана Одеси генерала В.Мустафіна відбулася нарада урядової ревізії, котра висловилася, що без серйозних змін частини особового складу міської управи, перевірка не зможе навести лад у міському господарстві та в справі грошових обрахунків, Ревізійна комісія викрила зловживання в деяких відділах міської управи та відповідно вимагала вжити заходів до впорядкування справи, не обмежуючись одними звільненнями і покаранням винних³⁵. Після проведення ревізії в Одеському губернському земстві до МВС надійшов звіт, в якому повідомлялося, що земські діячі не займалися господарськими справами та багато уваги приділяли політичним заходам. Щодо фінансової стану, то 100 000 крб. було асигновано для облаштування народного дому на честь відкриття установчих зборів. До того ж комісія звинувачувала управу у зловживанні та шахрайстві з боку деяких працівників харчового відділу³⁶. При перевірці Миколаївської міської думи також виявлено порушення в діях місцевих чиновників. Було вирішено передати звіт в юридичну комісію для повного з'ясування та притягнення до відповідальності винних осіб³⁷.

Ревізійні комісії проходили й на сільському рівні. Наприклад в с. Бесчедськ перевірялися сільські прибутково – видаткові книги та документація по збору поземельних податків. Це був рідкий випадок, коли при перевірці не було виявлено порушень³⁸.

Аналіз роботи комісій показав, що в окремих повітових центрах існували значні порушення в організації та діяльності органів місцевого самоврядування. У ході ревізії виявилися не тільки факти безгосподарності з боку земських урядовців, а й кримінальні злочини. Переважна більшість ревізійних комісій дійшла висновку, що загалом діяльність земських управ і міських дум носила шкідливий характер для української державності³⁹.

Саме під час проведення ревізій найбільш стало помітним протистояння земств та органів державної влади. Проведенні перевірки місцевого самоврядування значною мірою мало політичний підтекст. Це чудово розуміли сучасники тих подій, які ставилися критично до подібних заходів влади⁴⁰.

В листопаді керівництво Всеукраїнського союзу земств надіслало голові Ради Міністрів Ф.Лизогубу листа з критикою роботи ревізійних комісій. В ньому вказувалося, що при проведенні ревізій не витримувалися елементарні засади об'єктивності. Ревізори вели свою роботу здебільшого таємно від членів управи, в деяких місцях навіть вивозили матеріали, що мали бути перевірені, забороняли засідання просвітніх та економічних комісій та нарад (Летичів, Лубни). Відомості, які надійшли до управи Всеукраїнського Союзу

³⁵ Нова Рада. – 1918. – 19 вересня.

³⁶ Нова Рада. – 1918. – 4 жовтня.

³⁷ Нова Рада. – 1918. – 6 вересня.

³⁸ ЦДАВО України. – Ф. 612. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 31 зв.

³⁹ Яроменко О.І. Названа праця. – С. 18.

⁴⁰ Завальнюк О.М., Стецюк В.Б. Назв. праця. – С. 58.

Земств від місцевих установ, свідчили про те, що акти обвинувачення, на основі яких усунено управи не були пред'явлені їх членам. Часто ревізорами земств виступали колишні члени управ дореволюційних цензових земств⁴¹. Характерною рисою діяльності ревізійних комісій було відмовлення подавати до відома усунених управ акти ревізійних комісій (Полтава, Новомосковськ, Кременець, Балта, Катеринослав та ін.) Коли члени управи вимагали прислати копії актів, то повітові комісії відповідали, що вони не можуть це зробити, бо акти переслані до губернських комісій, а з губернії відповідали, що акти передано до прокурорів для проведення судового слідства⁴². З цього Всеукраїнський Союз Земств робив висновки, що ревізійні комісії сформовані на основі закону від 8 червня 1918 р. з додатками не тільки не привела, як сподівався уряд, до налагодження земського життя, а лише ускладнила його. В результаті їх роботи майже весь склад виконавчого апарату земств був зруйнований. Тому Всеукраїнський Земський Союз вимагав: відновити на посадах в управах всіх земських діячів, проти яких не було висунене жодного обвинувачення злочинного характеру, негайно припинити усунення земських управ адміністративним шляхом, припинити діяльність адміністрацій на основі закону від 8 червня і подати всі матеріали зібранні державними ревізійними комісіями відповідним земським установам, для того щоб вони вирішили питання про подальший розгляд висунених обвинувачень. До того всього ВСЗ пропонував призначити від Ради Міністрів сенаторську ревізію діяльності уряду в земській справі⁴³.

На початку жовтня 1918 р. ревізійні комісії майже скрізь закінчили свою роботу. Орган Української партії соціалістів-федералістів газета «Нова Рада» не без іронії писала: «Кажуть, що демократичні органи довели свою повну нездатність до ділової роботи. Кажуть, що вони дбали про саму політику. Кажуть і підкреслюють, що серед народних обранців було чимало людей з непевним минулим, яким не місце на громадських посадах»⁴⁴.

В результаті перевірок комісії виявили різні форми правопорушень. Умовно вони поділялися на політичні та економічні. Політичні переважали у роботі земств Харківської, Катеринославської, Полтавської губерній. Було встановлено, що тут переважна більшість земств не виконували свої функції в господарській та соціальній сфері. В Подільській, Волинській та Чернігівській губерніях були помітними фінансові та матеріальні зловживання. Головним недоліком ревізійні комісії вважали перебування на чолі органів місцевого самоврядування некомпетентних і незацікавлених у розвитку місцевостей керівників⁴⁵.

⁴¹ ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 4.

⁴² Там само. – Арк. 4 зв.

⁴³ Там само. – Арк. 6.

⁴⁴ Нова Рада. – 1918. – 3 жовтня.

⁴⁵ Яременко О.І. Назв. праця. – С. 19.

Дослідник О. Бавико вважає, що ревізії, які почала проводити держава сприймалися опозицією як рух проти демократичних самоврядних установ. Проте помилковість цих суджень, на думку вченого, була у тому, що за законом ще Тимчасового уряду, на основі якого й функціонували тоді органи місцевого самоврядування передбачалося проведення періодичних ревізій як форми контролю за їх діяльністю з боку виконавчих структур. Метою цих звинувачень була дискредитація уряду та підрив авторитету гетьманської влади⁴⁶. Вивчений фактичний матеріал не дає підстав беззастережно погодитися з таким висновком О.Бавики. Адже це була цілком природна захисна реакція самоврядних органів. До того ж влада нерідко матеріали ревізій використовувала для усунення керівників, а той усього складу земського зібрання чи міської думи. Не зупинялися й перед відновленням діяльності дореволюційних складів цих органів.

Отже, вивчення роботи комісій по ревізуванню органів місцевого самоврядування в Українській Державі 1918 р. дозволяє зробити наступні висновки:

1. Фронтальна перевірка державними ревізійними комісіями функціонування самоврядних установ стала дієвим інструментом їхньої реорганізації.

2. Одержані результати перевірок органів місцевого самоврядування були використані урядом Української Держави для обґрунтувати внесення змін до виборчого законодавства.

3. Кваліфікація ревізійними комісіями дій органів місцевого самоврядування як протиправних давала підстави губернським та повітовим старостам для їх розпуску.

4. Загалом ревізування земських та міських самоврядних органів було однією з складових внутрішньої політики Української Держави, яка нерідко у своїй практичній реалізації виливалася у репресивні дії проти одного з інститутів тогочасного українського суспільства.

⁴⁶ *Бавико О.Є.* Політична опозиція П.Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.). – Дис. канд. політ. наук. – К., 2007. – С. 68.